LIBRIS | We know books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PEDRO GÓMEZ CARRIZO
CULTURĂ GENERALĂ ÎN 365 DE ZILE/ Pedro Gómez Carrizo; traducere: Ionescu Anca Irina. - București: Editura Orizonturi, 2021
ISBN 978-973-736-488-3

Ionescu Anca Irina (traducere)

Corector: *Dușa Udrea*
Tehnoredactor: *Puiu Enache*

LA CULTURA EN 365 DÍAS
Copyright © 2021 Get a Book Editions, S.L.
All right reserved

Toate drepturile acestei ediții în limba română aparțin Editurii ORIZONTURI

Editura ORIZONTURI – București
Bdul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20
telefon: 021.3177679, 0744531333
e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro

Pedro Gómez Carrizo

Cultură generală în 365 de zile

Călătorie prin istoria ideilor care au modelat lumea în care trăim

Traducere din limba spaniolă și note:
Anca Irina Ionescu

Editura ORIZONTURI

LIBRIS | We know books

Indice

ARHITECTURA:

ADRIAN: Rezistența cupolei 80
ALHAMBRA: Paradisul pe pământ 105
BERNINI: Curbe, spații, lumină și dramatism 150
C.R. MACKINTOSH: Sofisticarea rațională 279
CATEDRALA: Lumină și înălțare pentru a ajunge la cer 96
COLOSSEUMUL: Arhitectura de marmură 79
FIDIAS: Sculptura în relief 52
FRANK O. GEHRY: O arhitectură fragmentată 371
GAUDÍ: Arhitectura în lumină și mișcare 264
GROPIUS: Forma urmează funcția 302
GUSTAVE EIFFEL: Arhitectura fierului 272
HAUSSMANN: Modernizarea orașelor 237
IMHOTEP: Părintele colosalismului 29
LLOYD WRIGHT: Construcție și mediu în armonie 320
MEHMED AGHA: Un albastru infinit până la cer 138
MING – Un oraș pe pământ: pentru împăratul ceresc 106
PALLADIO: Uniunea perfectă dintre natură și cultură 129
ROBERT ADAM: Să construim la fel ca și clasicii 176
SHAH JAHAN: Tronul lui Dumnezeu 147
VAN DER ROHE: Mai puțin este mai mult 334
VITRUVIU: Ordinele clasice 73
WILLIAM CHAMBERS: Influxul oriental 184
WILLIAM LAMB: Catedrala modernă 317

ARTELE FRUMOASE

ALFONS MUCHA: Senzualitatea în afișe 277
ANDY WARHOL: Arta pentru bani 351
ARTA RUPESTRĂ: Expresia creatoare 23

LIBRIS | We know books

CANOVA: Naturalismul senzual 205
CELLINI: Arta în meserie 128
CÉZANNE: Ochiul absoarbe..., creierul produce forme 273
DAVID: Perfecțiunea mesajului 187
DUCHAMP: Recrearea artistică a obiectelor 301
EDVARD MUNCH: Să dezvăluim ceea ce ascunde sufletul 274
EL GRECO: Furia sinuoasă a figurii 133
FRAGONARD: Frumusețea efemeră a frivolității 180
GAUGUIN: Să pictăm misterul vieții 271
GHIBERTI: Sublima artă a reliefului 109
GOYA: Somnul rațiunii naște monștri 208
HOKUSAI: Elixirul nemuririi 216
KAMASUTRA: Filosofia erotismului 93
KLIMT: Toată arta este erotică 292
MATISSE: Culorile sălbatice ale culorii 294
MICHELANGELO: Forme apolinice și pasiune dionisiacă 117
MILLET: Să simți inima naturii 240
MIRON: Canonul clasic al frumuseții 50
PICASSO: Perspectiva multiplă 291
RĂZBOINICII DE TERACOTĂ: Lupta dincolo de moarte 67
RODIN: Depășirea mimesisului 286
RUBENS: Voluptatea momentului 145
TUTMES: Realismul sculptural 34
VAN EYCK: Detalii, nuanțe și simboluri 108
VAN GOGH: Penelul emoțiilor 270
WILLIAM TURNER: Istoria în peisaj 230

CINEMATOGRAFIA:

BENIOFF & WEISS: Renașterea mitului 381
CASABLANCA: Întotdeauna vom avea Parisul 329
CÂNTĂREȚUL DE JAZ: Sunetul vieții 309
FRITZ LANG: Expresia viitorului 310
GEORGE LUCAS: Un univers în expansiune 366
JOHN FORD: Vestul ca patrie 326
ORSON WELLES: Fericirea în memorie 327

PE ARIPILE VÂNTULUI: Epica melodramei 325
RASHOMON: Importanța punctului de vedere 337
ȘOIMUL MALTEZ: Clarobscurul crimei 328
VRĂJITORUL DIN OZ: Nicăieri nu este ca acasă 324

ECONOMIA:

AMARTYA SEN: Egalitatea capacităților 370
HAYEK: Libertatea și prosperitatea în pericol 332
KEYNES: Cheltuielile publice ca motor al economiei 318
LÉVI-STRAUSS: Există patroni comuni în orice viață omenească 341
LOCKE: Oamenii sunt liberi și egali de la natură 157
PIKETTY: Ingalitatea crescândă 380
STIGLITZ: Vinovații de sărăcie 375
THOMAS S. KUHN: Știința nu avansează, își schimbă interesul 347

ECONOMIA POLITICĂ:

ADAM SMITH: O „mână invizibilă" reglementează piața 182
GUY DEBORD: Societatea spectacolului 354
MONTAIGNE: Apărarea diversității 131

ECONOMIA ȘI POLITICA:

De la troc la monedă 39
DOMESTICIREA ANIMALELOR: Domeniul naturii 25
HAMMURABI: Aceeași lege pentru tot poporul 33
LEONIDA: Modelul spartan 48
STÉPHANE HESSEL: Insurecția pașnică 379

FILOSOFIA:

ADORNO și HORKHEIMER: Pericolele culturii de mase 335
ARISTOTEL: Virtutea în calea de mijloc 61
ARISTOTEL: Sufletul este forma corpului 62
BERKELEY: A exista înseamnă a fi perceput 163
DESCARTES: Gândesc, așadar exist 144
DIDEROT: Marele lanț al cunoașterii 172
ERASMUS DIN ROTTERDAM: Haina nu-l face pe călugăr 116

LIBRIS We know books

FRANCIS BACON: Cunoașterea este putere....139
HEGEL: Spiritul totalitarismului....203
HOBBES: Omul este un lup pentru om....146
HUME: Obișnuința este călăuza vieții....170
JACQUES MONOD: Viața este rodul întâmplării....360
KANT: Datoria mai presus de orice....188
KANT: Nu putem cunoaște decât lumea noastră....186
KIERKEGAARD: Libertatea generează anxietate....229
LEIBNIZ: Trăim în cea mai bună dintre lumile posibile....164
LOCKE: La naștere mintea este o hârtie albă....159
LYOTARD: Adevăruri multiple, infime și efemere....367
MARSILIO FICINO: Secretul miturilor....110
McLUHAN: Satul global....350
MICHEL FOUCAULT: Omul este o invenție recentă....353
NIETZSCHE: Dumnezeu a murit....265
PITAGORA: Sufletul omului este nemuritor....46
PLATON: Lumea noastră este umbra lumii reale....59
PLATON: A cunoaște înseamnă a-ți aminti....60
POPPER: Dacă nu poate fi fals, nu este nici adevărat....319
ROUSSEAU: Omul este bun din fire....177
SARTRE: Condamnați să fim liberi....331
SAUSSURE: Limba este un sistem de semne....295
SCHOPENHAUER: Viața este o dorință opacă și o frământare....212
SENECA: Motivul este viața bună....77
SFÂNTUL TOMA: Aristotelismul creștin....100
SOCRATE: Știu numai că nu știu nimic....53
SPINOZA: Rațiunea ne face liberi....154
TALES DIN MILET: Trecerea de la Mit la Logos....38
THOMAS MORUS: Drumul spre o societate ideală....121
VOLTAIRE: Inventarea intelectualului....175
VOLTAIRE: Prejudecățile sunt rațiunea proștilor....178
WILLIAM JAMES: Ideile sunt adevărate dacă sunt utile....290

LITERATURA:

APULEIUS: Necazurile sufletului în trecerea sa prin viață....82
BALZAC: Totul este independent....225

BAUDELAIRE: Cunoașterea simbolică....239
BOCACCIO: Romanul renascentist....104
BRAM STOKER: Icoana terorii....280
CEHOV: Arta sugestiei....269
CERVANTES: Inventarea personajului....134
CHATEAUBRIAND: Contrarevoluția....200
CONAN DOYLE: Știința deducției....268
CONRAD: Oroarea din suflet....284
CRÉTIEN DE TROYES: Apare cavalerul rătăcitor....97
DANIEL DEFOE: Ia naștere Homo economicus....166
DANTE: Teologia transformată în poem....102
DICKENS: Puterea subversivă a sentimentalismului....234
DOSTOIEVSKI: Apocalipsul din suflet....254
EDGAR ALLAN POE: Să-ți etalezi demonii din suflet....221
ÉMILE ZOLA: Suntem un produs al rasei și al mediului....255
EPICA MEDIEVALĂ: Inventarea Europei....94
ESCHIL: Tragedia ființei umane....49
FAULKNER: Personajul ca povestitor despre el însuși....314
FLAUBERT: Cuvântul precis....238
GARCÍA MÁRQUEZ: Realitatea este magică....355
GILGAMESH: În căutarea nemuririi....30
GOETHE: Se naște Ucenicul vrăjitor....206
HERODOT: Consemnarea faptelor....51
HOMER: Epopeea călătoriei....37
HORAȚIU: Să învățăm distrându-ne....68
JAMES JOYCE: Odiseea limbajului....305
JANE AUSTEN: Vocile femeilor....207
JONATHAN SWIFT: Fantezia literară ca armă a criticii sociale....168
JULES VERNE: Ficțiunea științifică....250
KAFKA: Anxietatea absurdului cotidian....307
KIPLING: Vocea imperialismului....276
LAMPEDUSA: Să schimbăm totul ca să nu se schimbe nimic....345
LEWIS CARROLL: Miracolele limbajului....251
LORCA: Poezia telurică....312
LORD BYRON: Eroul romantic....210

LIBRIS Workshop books

MARCEL PROUST: Memoria involuntară 296
MARK TWAIN: Vocea Sudului pe malul fluviului: Mississippi 267
MELVILLE: Omul împotriva lui Dumnezeu 235
MURASAKI SHIKIBU: Spelndoarea dorinței 92
NOVALIS: Spiritul romantic 196
OSCAR WILDE: Viața ca operă de artă 278
OVIDIU: Enciclopedia mitologică 72
PESSOA: Eu sunt ceilalți 299
PETRARCA: Sufletul umanismului 103
RABELAIS 123
SAINT-EXUPÉRY: Se vede bine numai cu inima 330
SCRIEREA: Comunicarea scrisă 28
SHAKESPEARE: A fi poetul poeților 140
SNORRI STURLUSON: Zeii Nordului 99
SOFOCLE: Inevitabilitatea destinului 56
STENDHAL: O oglindă pe drum 214
SUPERMAN: Primul supererou 323
ȘEHEREZADA: Fantezie și erotism oriental 90
THOMAS MANN: Arta ca răscumpărare 306
THOMAS S. ELIOT: Vocea dezintegrării 304
TOLSTOI: Splendoarea vieții 257
VICTOR HUGO: Literatura revoluționară 248
VIRGILIU: Epopeea psihologică 69
VIRGINIA WOLF: Cunoașterea intuitivă 308

MUZICA:

BACH: Culmea contrapunctului 165
BEETHOVEN: Inspirația depășește clasicismul 199
BRAHMS: Raționalismul muzical 261
CEAIKOVSKI: Muzica de dans 262
CHOPIN: Exprimarea inefabilului 215
ELVIS PRESLEY: Regele rock-and-rollului 339
HECTOR BERLIOZ: Muzica programatică 217
JAN SIBELIUS: Muzica în comuniune cu natura 283
JOHANN STRAUSS II: Domnia valsului 244
JOHN WILLIAMS: Muzica de film 359
LISZT: Fenomenul interpretării 224

MILES DAVIS: Istoria jazzului 342
MOZART: Întruchiparea geniului 179
SCHOENBERG: Muzica fără tonalitate 303
STEPHEN SONDHEIM: Teatrul muzical 344
THE BEATLES: Boomul musicalului pop 349
VERDI: Muzica Revoluției 227
VIVALDI: Inventarea concertului 167
WAGNER: Opera de artă totală 252

PICTURA:

BOTTICELLI: Frumusețea grației divine 113
DALÍ: Să pictezi mai presus de realitatea pură 316
FRA ANGÉLICO: Să pictezi ca îngerii 107
HIERONYMUS BOSCH: Naturalețea Cosmarului 118
LEONARDO: Enigma și efemeritatea vieții 115
MICHELANGELO: Măreția divină a ființei umane 119
MONET: Să pictăm impresiile 259
POLLOCK: Arta picăturii 322
VELÁZQUEZ: Să pictezi timpul oprit în loc 149
VERMEER: Realitatea luminoasă și modestă 151

POLITICA:

BAKUNIN: Violența și meritul 256
BENTHAM: Cel mai mare bine pentru cel mai mare număr de oameni 191
BERNSTEIN: Calea reformelor 281
BILL OF RIGHTS: Regele este supus Legii 158
BISMARCK: Unirea face puterea 247
CLAUSEWITZ: Războiul sau politica cu alte mijloace 219
CONDORCET: Să educăm pentru progres 194
CONSTANT: Cele două concepte de libertate 211
D.H. THOREAU: Obiecția de conștiință 233
DAVID RICARDO: Teoria valorii 209
EDMUND BURKE: Să păstrăm și să reformăm 193
ELIZABETH CADY STANTON: Pentru un sufragiu feminin 231
FRANKLIN: Spiritul iluminismului 173
GANDHI: Forța nonviolenței 300

LIBRIS | We know books

GARIBALDI: Libertatea ca stindard 220
INAZO NITOBE: Calea războinicului 289
JAMES MADISON: Să menținem puterea la distanță 190
KARL MARX: Exploatarea generează plusvaloare 275
KYMLICKA: Drepturile minorităților 372
LINCOLN: Războiul drept 249
MACHIAVELLI: Scopul justifică mijloacele 120
MALTHUS: Limitele populației 197
MANDEVILLE: Viciile private sunt virtuți publice 161
MARX și ENGELS: Spre dreptate prin revoluție 232
MARY WOLLSTONECRAFT: Femeia nu este o jucărie 195
MONTESQUIEU: Separarea puterilor 171
NAPOLEON: Idealul meritocrației 202
PETRU CEL MARE: Visul civilizației 160
PROUDHON: Libertatea și ordinea spontană 223
PULITZER: Presa galbenă 266
QUESNAY: Bogăția este în pământ 174
RACHEL CARSON: Conștiința ecologică 348
RAWLS: Justiția ca echitate 358
RICHELIEU: Originea statului modern 141
SIMONE DE BEAUVOIR: Femeia nu se naște, se face 336
STUART MILL: Individul este stăpân pe el însuși 243
SUN TZU: Este mai bine să învingi fără luptă 63
THOMAS PAINE: În America Legea este Rege 183
TOCQUEVILLE: Tirania majorității 222
TUCIDIDE: Originea realpolitik 57
WILBERFORCE: Lupta împotriva sclaviei 189

PSIHOLOGIA:

BEECHER: Atitudinea noastră ne vindecă sau: ne îmbolnăvește.... 340
DAMASIO: Exist, așadar gândesc 376
FESTINGER: Facem din necesitate o virtute 343
FREUD: Visele sunt vocea subconștientului 282
GOLEMAN: Să gândim cu capul și cu inima 373
HOMO SAPIENS SAPIENS: Apariția gândirii 22
JUNG: Inconștientul colectiv și arhetipurile 333
MASLOW: Experiențele de vârf 352
MILGRAM: Obediența este periculoasă 363
PAVLOV: Reflexele pot fi condiționate 287
STUART MILL: Pentru plăcerile elevate 245

RELIGIA:

AVRAAM: Pactul care a dat naștere monoteismului 32
BHAGAVAD GÎTÂ: Actionează renunțând la rezultatul acțiunii 42
BUDDHA: Există o cale pentru a pune capăt suferinței 47
CALVIN: Mântuirea prin credință 124
CONFUCIUS: Tratează-i pe alții așa cum ai vrea să fii tratat 45
CONFUCIUS: Omul se poate îmbunătăți pe el însuși 54
CORANUL: Ultima revelație 88
DANIEL DENNET: Sufletul nu există 369
DURKHEIM Totemul și societatea 297
EL ZOHAR: Omul poate îmbunătăți Universul 101
ERA AXIALĂ: Cunoaște-te pe tine însuți 40
HOMO NEANDERTHALENSIS: Primele înhumări 21
IISUS: Religia iubirii 74
IISUS: Și Cuvântul S-a făcut trup și a locuit: printre noi 70
LAO TSE: Calea dreptății 41
LEON I: Supremația Sfântului Petru 85
LOVELOCK: Terra este un superorganism viu 357
LUTHER: Împotriva fraudei indulgențelor 122
MAHAVIRA: Toate viețile se susțin una pe alta 44
MAHOMED: Cei cinci stâlpi ai islamului 87
MAREA ZEIȚĂ: Apariția religiei 26
MOISE: Formarea unui popor pe baza unei Legi 35
PICO DELLA MIRANDOLA: Tradiția unanimă 112
R.W. EMERSON: O viață intuitivă întru Dumnezeu 226
RUDOLPH STEINER: Evoluția spirituală 298
SF. MARCU: Iisus este calea, adevărul și viața 78
SFÂNTUL ATANASIE: Iisus este Dumnezeu 83
SFÂNTUL AUGUSTIN: „Iubește și fă ceea ce dorești" 84
SFÂNTUL BENEDICT: Inventarea monahismului 86
SFÂNTUL PAVEL: Creștinismul este o religie universală 75
SFÂNTUL PAVEL: Creștinismul paulin 76

LIBRIS Workshop books

SIDDHARTA: Adevărul este înlăuntrul nostru ... 43
SIKHISMUL ... 111
STONEHENGE: Piatra ca simbol al eternității ... 31
SUFISMUL: Al-Gazali și splendoarea misticii islamice ... 95
ȘINTOISMUL: Spiritualul există în toate lucrurile ... 89
UPANIȘADELE: Eu și Dumnezeu suntem același ... 58
YAJNAVALKYA: Roata vieții ... 36

SCULPTURA:
GIAMBOLOGNA: Contorsiunea manieristă ... 132
ȘCOALA DIN RODOS: Expresia sentimentului în piatră ... 71

ȘTIINȚA:
ARHIMEDE: Dați-mi un punct de sprijin și voi muta lumea din loc ... 66
AVICENNA: Natura tinde spre refacerea sănătății ... 91
BOHM: Ordinea implicată ... 368
BUFFON: Vârsta Terrei nu este cea pe care: ne-o spune Biblia ... 185
CERAMICA: Depozitarea alimentelor ... 24
COPERNIC: Pământul nu este în centrul Universului ... 125
DARWIN: Omul se trage din maimuță ... 242
DAWKINS: Suntem mașini care transportă gene ... 365
DEMOCRIT: Suntem un ansamblu de atomi ... 55
DOPPLER: Mișcarea stelelor ... 228
EDISON: Întreprinderea inventivă ... 263
EINSTEIN: $E=mc^2$ ... 288
ERATOSTENE: Pământul este rotund ... 65
EUCLID: Prima Biblie a matematicii ... 64
EULER: Logaritmul în bază „e" ... 169
FARADAY: Unirea magnetismului cu electricitatea ... 218
FERMI: Probabilitatea vieții extraterestre ... 338
FIBONACCI: Numerele Fibonacci ... 98
GALILEO: Natura ascultă de matematică ... 135
GAUSS: Teoria numerelor ... 198
HEISENBERG: Indeterminismul ... 311
HIGGS: Căutarea „particulei divine" ... 313
HOMO ERECTUS: Inventarea focului ... 20

HOMO ERGASTER: Inventarea limbajului ... 19
HOMO HABILIS: Primele unelte ... 18
HUBBLE: Universul se dilată ... 315
HUMBOLDT: Spiritul erudiției ... 204
J.K. GALBRAITH: Opulența privată generează mizerie publică ... 346
JAMES WATT: Motorul Revoluției Industriale ... 181
JOHN DALTON: Teoria atomică ... 201
JOHN WALLIS: Calculul infinitezimal ... 148
KEPLER: Legea lumilor ... 136
LAVOISIER: Materia nu se creează și nu se distruge ... 192
LÉON FOUCAULT: Spiritul pozitivismului ... 236
MAXWELL: Unirea luminii cu electromagnetismul ... 260
MENDEL: Trăsăturile părinților se transmit copiilor ... 253
MENDELEEV: Harta materiei ... 258
METALURGIA: Uneltele de metal ... 27
MICHIO KAKU: Universurile paralele ... 378
MIGUEL SERVET: Circulația pulmonară ... 127
MOEBIUS: Banda fără sfârșit ... 241
NAPIER: Sistemul logaritmilor ... 137
NEWTON: Culoarea luminii ... 155
NEWTON: Gravitația universală ... 156
OLBERS: Universul nostru este finit ... 213
PACIOLI: Proporțiile naturii ... 114
PASCUAL-LEONE: Ne modelăm creierul ... 377
PASTEUR: Bolile au o cauză ... 246
PIERRE DE FERMAT: Geometria analitică ... 143
POINCARÉ: Teoria haosului ... 293
Poziția bipedă: Ardi începe să meargă ... 17
PRIGOGINE: Ordinea existenței ... 362
PTOLEMEU: Pământul este centrul Universului ... 81
ROBERT BOYLE: Experiența chimică ... 152
ROBERT HOOKE: Autoritatea este rezultatul experimentului ... 153
SCHERK și SCHWARZ: Teoria corzilor ... 364
SCHRÖDINGER: Semnele de întrebare ale fizicii cuantice ... 321
STEPHEN HAWKING: Găurile negre ... 356
STEPHEN J. GOULD: Evoluția fără țintă și fără scop ... 361

STEVEN PINKER: Evoluția a dat forma minții 374
TYCHO BRAHE 130
VESALIO: Atlasul corpului omenesc 126
VILLARD: Amenințarea solară 285
WILLIAM HARVEY: Sângele curge prin vene 142
WILLIAM JONES: 3,1415926535897932 162

LIBRIS | we know books

Înainte de acești hominizi, niciun mamifer nu a dezvoltat o anatomie care să-i permită să meargă în poziție verticală.

Un hominid a început să meargă în două picioare — *4,4 mil. ani î.Hr.*

POZIȚIA BIPEDĂ
Ardi începe să meargă

Ardi este numele scheletului (creat de la denumirea din catalog ARA-VP-6/500) unei femele aparținând speciei *Ardipithecus ramidus*, găsit la 17 decembrie 1992 în Etiopia, pe valea râului Awash din deșertul Afar, la aproximativ 72 km de locul unde fusese găsită Lucy (denumită astfel în onoarea cântecului grupului Beatles *Lucy in the sky with diamonds*, care se cânta în acele momente în tabără), celebrul *Australopithecus afarensis* în vârstă de 3,2 milioane de ani, considerat multă vreme cel mai vechi hominid.

Cu o vechime de 4,5 milioane de ani (cel puțin un milion de ani mai vechi decât Lucy), căci a trăit în pliocen, Ardi este cel mai primitiv hominid cunoscut până în zilele noastre. Rămășițele conservate (mâini, picioare, labele picioarelor, maleole) au aparținut unei femele care cântărea 50 kg și avea o înălțime de 120 cm. Dotată cu un craniu minuscul (300 cm^3, ceea ce înseamnă o capacitate craniană asemănătoare cu cea a unui cimpanzeu și mai mică decât o cincime din capacitatea medie a omului actual), Ardi era parțial adaptată la o poziție verticală a corpului, căci prezenta, pe de o parte, o centură pelviană cu bazinul ceva mai amplu, apt pentru a ține intestinele în poziție verticală, și oase ale picioarelor ceva mai rigide pentru a ușura deplasarea bipedă; pe de altă parte, avea brațe lungi și degete curbate pentru a se agăța de crengile copacilor și degetul mare de la picior opozabil celorlalte, așa cum este și la maimuțele mari, ceea ce le permite să se cațăre în arbori și cu picioarele. Această anatomie sugerează că Ardi era bipedă atunci când mergea pe pământ și patrupedă când se deplasa prin arbori.

Există diverse teorii care explică poziția bipedă, de pildă nevoia de a crea și a de folosi unelte, de a-i transporta pe copii, de a se deplasa pe câmpii privind de sus orizontul, pentru a descoperi prezența prădătorilor sau pentru a-și regla temperatura corpului, căci în poziție bipedă căldura solară este primită de o parte mai mare a corpului.

Această descoperire a însemnat o adevărată revoluție prin implicațiile remarcabile ale poziției bipede: deplasarea în poziție verticală afectează nu numai mersul, ci și însăși evoluția ființei umane. În primul rând, se schimbă complet viziunea acesteia, căci devine posibilă o formă cu totul diferită de a privi natura. În al doilea rând, brațele se eliberează de sarcina deplasării și pot fi ocupate cu alte îndeletniciri, iar acesta este începutul unei evoluții care a marcat schimbarea deprinderilor alimentare și biologice: apare posibilitatea de a culege alimente din arbori, precum și de a folosi unelte, deocamdată pietre sumar sau deloc prelucrate, dar aceasta a favorizat dezvoltarea vânătorii. Astfel, regimul alimentar a devenit mult mai variat, de la cel aproape exclusiv erbivor, realizat de culegători, la cel carnivor, datorat vânătorii. La rândul său, datorită acestui aliment nou, mai ușor de mestecat, maxilarele au devenit mai moi, iar laringele a coborât într-o poziție mai asemănătoare cu cea a oamenilor decât a maimuțelor din zilele noastre, mai bine situat pentru a emite sunete și, în final, pentru vorbire. Această schimbare a poziției a afectat evoluția hominidului spre genul Homo.

LIBRIS We know books

Homo habilis dădea dovadă de o precizie încă destul de primitivă. Totuşi, era destul de eficient ca să facă prima breşă în domeniul tehnicii iniţiate de om: fabricarea unor unelte elementare din piatră.

A apărut hominidul care folosea unelte — *2,5 mil. ani î.Hr.*

HOMO HABILIS
Primele unelte

Odată cu apariţia primelor unelte de piatră, realizate datorită eliberării braţelor, hominidul a făcut un nou salt în istorie (treptat, pe parcursul câtorva milioane de ani), care îl situează la originea strămoşilor actualei specii umane, cunoscută sub numele de Homo. Acesta este *Homo habilis* (din lat. homo „om" şi habilis „abil"), care a trăit între 2,5 şi 1,5 milioane de ani în urmă, adăpostind în craniul său un creier între 510 şi 600 cm^3, aşadar, considerabil mai mare decât strămoşul său, *Australopithecus afarensis*.

Braţele eliberate datorită poziţiei bipede a hominidului încep să acţioneze manevrând într-o manieră din ce în ce mai sofisticată piatra. De la industria primitivă a pietrei cu marginile ascuţite şi a obiectelor de silex se ajunge la modelarea unor securi rudimentare, săgeţi şi alte obiecte care vor permite o serie întreagă de schimbări în comportamentul şi în forma de viaţă a speciei. Apariţia acestor unelte de piatră, niciodată izolate, sugerează existenţa unei anumite colaborări şi a unui proces de fabricaţie mai diferit faţă de cel care se poate observa la primatele actuale (capabile şi ele să folosească unelte, dar nu şi să le conceapă în mod abstract): *Homo habilis* putea să fabrice unelte nu pentru un scop imediat, ci ca să le utilizeze la rândul lor pentru producerea altor ustensile (de exemplu, să lovească o piatră pentru a obţine aşchii şi, după aceea, să folosească aceste aşchii ca să ascută un băţ, transformându-l în suliţă).

Homo habilis prezintă unele caracteristici distincte faţă de strămoşii săi, a căror principală însuşire era poziţia bipedă, ceea ce duce la o reducere a pelvisului. Aceasta a avut drept consecinţă naşteri premature şi un timp mai lung de creştere a copiilor, ceea ce duce la necesitatea menţinerii unor relaţii sociale puternice.

Dar, la fel ca şi în cazul poziţiei bipede, importanţa culturală a apariţiei instrumentului de piatră nu este singura sa valoare în cadrul evoluţiei umane, ci se poate avea în vedere şi aspectul biologic. Principala consecinţă a fost evoluţia speciei umane de la culegător la vânător, ceea ce a permis schimbarea regimului alimentar (despre care vom vorbi la capitolul *Australopitec*) şi, în mod sigur, o dezvoltare mai mare a creierului şi, respectiv, a capacităţii de gândire a lui *Homo habilis*. Unealta, fabricarea ei şi cunoştinţele necesare pentru mânuirea ei indică în acelaşi timp existenţa unei anumite forme de asociere, de „societate primitivă", cu scopul de a transmite aceste cunoştinţe, ceea ce ne înfăţişează un *Homo habilis* care, fără a face parte dintr-o structură socială aşa cum o concepem astăzi, prezenta totuşi un sistem de relaţii cu un anumit grad de complexitate.

Studiul oaselor hioide ale gâtului la indivizii **preneanderthalezi** de acum 500 000 de ani descoperiţi în Atapuerca a confirmat ipoteza că preneanderthalezii cunoşteau vorbirea, aşadar şi neanderthalezii.

Un hominid a început să meargă în două picioare — *1,75 mil. ani î.Hr.*

HOMO ERGASTER
Inventarea limbajului

Întrucât mintea nu se fosilizează, studiile referitoare la începutul limbajului omenesc, înţeles ca transmiterea orală a informaţiilor cuiva celor din jurul său, trebuie să se bazeze pe dovezi indirecte şi sunt întotdeauna extrem de controversate. Este probabil ca o anumită formă de comunicare orală mai mult sau mai puţin complexă între hominizi, un protolimbaj asemănător cu cel al copiilor mici când încep să vorbească să fi fost folosit şi de *Homo habilis*, autorul primelor unelte de piatră de acum 2,5 milioane de ani.

În general, specia de hominizi cel mai bine poziţionată pentru a deveni inventatoarea limbajului articulat este Homo ergaster, hominidul care a trăit în Africa cu 1,9–1,4 milioane de ani în urmă şi avea o industrie a pietrei foarte rafinată. Deşi nu există dovezi arheologice în sensul că *Homo ergaster* ar fi recurs la gândirea simbolică şi că ar fi dispus de o artă figurativă sau de imaginaţie pentru a-şi proiecta gândurile pe termen lung, capacităţile sale fizice şi cerebrale bine dezvoltate (creierul suferă o creştere importantă atingând deja 850 cm^3 şi prezintă deja zonele Broca şi Wernicke, centrul vorbirii) ar fi putut sprijini o formă de comunicare lingvistică sau simbolică stimulată de marea criză climatică de acum 2 milioane de ani, care ar fi putut duce la crearea unor condiţii propice pentru transmiterea unor concepte, pentru prevederea mentală pentru inteligenţă şi limbaj.

Dacă _Homo heidelbergersis_ de acum 400 000 de ani avea deja un comportament simbolic, nu mă surprinde deloc faptul că îl aveau şi neanderthalezii, care executau gravuri, ceea ce reprezintă o formă incipientă de scriere.

Cu toate acestea, ideea unei apariţii atât de timpurii a vorbirii nu este împărtăşită de toată comunitatea ştiinţifică. Există multe persoane care se pronunţă în favoarea unei apariţii mult mai târzii, legată de o structură socială mai complexă. Până nu demult, neanderthalezilor nu li se recunoştea nici măcar capacitatea de a vorbi, deşi astăzi este destul de acceptată ideea că foloseau un limbaj rudimentar şi că gândirea lor simbolică era dezvoltată la nivelul speciei *Homo sapiens* cu 10 000 de ani înainte ca aceasta să sosească în Europa.

Recent au fost identificate mutaţii critice la o genă legată de limbaj care au apărut acum 200 000 de ani, coincizând cu epoca în care oamenii anatomici moderni s-au răspândit pe planeta noastră şi au început s-o domine. Răspândirea rapidă a acestei gene, care a durat numai între 10 şi 20 000 de ani şi a înlocuit-o pe cea anterioară, ne permite să conchidem că aducea cu sine o importantă modificare evolutivă. Probabil că aceasta este data pe care trebuie s-o acceptăm pentru originea vorbirii, deoarece niciun alt „motor al evoluţiei" nu se poate compara cu acest avantaj competitiv, care le-a asigurat deţinătorilor lui un mijloc extraordinar de supravieţuire şi succesul reproducerii.

LIBRIS We know books

Homo erectus a continuat să confecționeze unelte de piatră, dar mai elaborate, cioplite pe ambele fețe, cu mânere și cu vârfuri ascuțite. Dar ceea ce caracterizează această specie este dobândirea controlului asupra focului.

Omul a început să controleze focul — *1,42 mil. ani î.Hr.*

HOMO ERECTUS
Inventarea focului

Un nou pas important pentru omenire, după folosirea primelor unelte de piatră cioplită de către *Homo habilis*, a avut loc într-un moment situat între acum 1,9 și 1,6 milioane de ani în urmă, coincizând cu apariția primului hominid ale cărui urme se extind dincolo de Africa, ajungând în Asia. Este vorba despre *Homo erectus*, care a populat întreaga planetă până acum 70 000 de ani și s-a răspândit în Asia orientală (resturile de fosile înrudite găsite în Africa sunt, de regulă, clasificate drept *Homo ergaster)*, în special în China și în Indonezia, dar și în Europa, cu rămășițe descoperite în Georgia.

Această prezență masivă a hominidului dincolo de hotarele Africii este un alt indiciu al gradului său superior de evoluție, atât în ceea ce privește nivelul uneltelor folosite, cât și al altor inovații care au marcat definitiv evoluția speciei, al cărei volum cranian, foarte variabil, a crescut de-a lungul istoriei sale de la 850 cm^3 al Omului de Java la 1 250 cm^3 al fosilelor descoperite ulterior. *Homo erectus* era foarte robust, de talie mare (până la 1,80 m) și prezenta un dimorfism sexual foarte pronunțat

Controlul asupra focului a determinat prima mare transformare în evoluția umană. Din momentul în care a stăpânit flăcările, omul primitiv a încetat să mai fie un animal de pradă și a început să prindă animale și să cultive pământul ceea ce, cu timpul, a făcut posibilă a doua mare transformare: apariția agriculturii.

Este de presupus că după 400 000 de ani de progres tehnologic, *Homo erectus* a reușit să perfecționeze și să dezvolte industria pietrei, mai ales a pietrei acheleniene, principala cucerire a acestui nou hominid, care a schimbat total istoria speciei umane. A dobândit controlul asupra principalei surse de energie și de apărare a preistoriei, care este, în același timp, și un important element al coeziunii sociale: *Homo erectus*, acum 1,42 milioane de ani, a fost primul care a reușit să controleze, să domine și să utilizeze focul.

Controlul unui element prin definiție dăunător, pe care nicio altă specie nu a reușit să-l domine, a fost un punct major de cotitură care l-a situat pe hominid deasupra restului ființelor vii ale epocii. Cu acest instrument, *Homo erectus* nu numai că va putea să se protejeze împotriva prădătorilor care îl atacă, ci se va putea transforma el însuși într-un prădător. În zăcămintele din Kenya se află primele indicii ale folosirii focului, căci acolo au fost descoperite resturi de oase de animale, de instrumentele și unelte de argilă arse.

De la stăpânirea focului s-a ajuns la o altă descoperire crucială pentru evoluție: bucătăria. *Homo erectus* este primul hominid care a început să-și gătească alimentele, ceea ce se constată și în propriile rămășițe ale acestuia, cu dinți și intestine mai mici decât ale predecesorilor săi (deși este o specie de talie mai mare), pregătite pentru alt tip de masticație și de digestie. Aceasta a permis speciei să prolifereze, datorită absorbției mai bune a proteinelor și a hidraților de carbon asigurați prin fierbere și ardere, și a apărut și posibilitatea desfășurării unor activități nocturne. Focul a permis și o mai bună conservare a alimentelor, iar menținerea lui și domeniul tehnicilor de aprindere a focului implică și o colaborare socială care nu există în cadrul relațiilor încă primitive ale lui *Homo habilis.*

Omul de Neanderthal avea conștiință de sine și putem îndrăzni să afirmăm că începea să conștientizeze existența sufletului, a morții corpului ca o anticameră a unui spațiu mai îndepărtat. El este primul care și-a înhumat morții: niciun alt Homo nu-și mai îngropase până atunci morții.

S-au efectuat primele înhumări — *120 mii ani î.Hr.*

HOMO NEANDERTHALENSIS
Primele înhumări

Conform unei idei larg răspândite, omul de Neanderthal este considerat un reprezentant al imaginii tipice a omului primitiv, mătăhălos și puțin evoluat. Nimic mai departe de realitate. *Homo sapiens neanderthalensis* a locuit în Europa și în partea de vest a Asiei de peste 300 000 de ani și s-a stins acum 28 000 de ani, ceea ce înseamnă că în Europa a conviețuit cu omul de Cromagnon. Contemporani cu primii oameni moderni, foarte asemănători cu aceștia – așadar, și cu noi (studiul genomului său, aproape identic cu cel al lui *Homo sapiens*, atestă o origine comună din care s-a desprins cu aproape 600 000 de ani în urmă, și o hibridizare în cele două specii acum aproximativ 100 000 de ani), oamenii de Neanderthal au trăit în comun cu *Homo sapiens* mii de ani, folosind aceleași unelte, evidențiindu-se prin inovații proprii și adaptând altele.

Ideea omului de Neanderthal ca sinonim al omului primitiv este greșită. Era o specie corpolentă, remarcându-se prin volumul său cranian de 1 600 cm^3, mai mare decât media oamenilor moderni.

Cu siguranță, omul de Neanderthal era un tip de *Homo* foarte evoluat în comparație cu *habilis* și *erectus,* cu o formă de viață modernă, iar printre vestigiile rămase de la această specie găsim o construcție sofisticată de locuințe, care ne indică un anumit tip de societate (familială, cel mai probabil), cu un anumit grad de complexitate în textura ei, ceea ce se constată și la specia *Homo sapiens* și care va da naștere societăților de la începutul perioadei istorice. *Homo neanderthalensis* a fost primul tip de om care s-a preocupat de viața de după moarte. Într-o excavație dintr-un zăcământ din Israel au fost găsite primele vestigii de înhumare deliberată, cu o vechime de aprox. 120 000 ani și a fost confirmată prezența omului de Neanderthal. Indiciile descoperite sugerează că omul de Neanderthal nu numai că își îngropa morții, dar și că, probabil, făcând acest lucru, credea în ceva mai mult.

Mormintele omului din Neanderthal au elemente umaniste și ritualiste, cadavrul este așezat în poziție de somn sau în poziția fătului, cu capul spre vest și picioarele spre est. Acesta este un element foarte semnificativ, căci arată, pe de o parte, că exista o preocupare pentru viața de după moarte, pentru existența unui anumit tip de transcendență spre o lume mai îndepărtată, pe de altă parte, că se practica un anumit tip de religie și de respect pentru morți. Astfel, în aceste zăcăminte s-au găsit cadavre așezate în poziții concrete (cu capul rezemat de braț, în poziție de dormit), precum și mostre de polen sau de ierburi aromatice, picturi, animale în brațele defuncților, ceea ce indică realizarea unui anumit tip de rit și, fără îndoială, primele mostre de sentiment religios primitiv.

LIBRIS We know

Cu ajutorul gândirii abstracte, al limbajului şi al vieţii sociale, Omul s-a ridicat deasupra nivelului simplei evoluţii organice.

S-a definitivat trecerea la gândirea abstractă — *50 mii ani î.Hr.*

HOMO SAPIENS SAPIENS
Apariţia gândirii

Începând cu saltul de la bipedul *Australopithecus afarensis* la *Homo habilis*, capacitatea de a utiliza uneltele, de a prelucra piatra şi de a crea instrumente cu ajutorul ei va deveni principala trăsătură caracteristică a speciei Homo. Această capacitate se va perfecţiona de-a lungul câtorva milioane de ani. În Africa se pot descoperi topoare confecţionate în mod similar cu altele din Europa, şi aceasta se poate explica numai prin existenţa unor cunoştinţe care se transmiteau şi care se puteau răspândi dincolo de simpla abilitate meşteşugărească. De asemenea, în interiorul aşezărilor umane ale lui *Homo erectus*, se mai poate observa prezenţa locurilor specifice destinate în mod concret confecţionării uneltelor – ceea ce sugerează existenţa unui anumit tip de atelier – pentru fabricarea uneltelor şi a ustensilelor care prezintă mai multe caracteristici comune şi care se repetă.

Evoluţia producţiei de unelte contribuie la efectuarea ultimului pas în direcţia unui tip de gândire mitică. Datorită acesteia, *Homo sapiens* va putea începe să-şi planifice viaţa şi să gândească „pe termen lung".

Aceste trăsături comune presupun o inovaţie importantă: este aşa-numita standardizare a procesului manufacturier realizată de *Homo erectus* acum 700 000 de ani şi care, departe de a fi un rezultat al întâmplării, reprezintă dovada unei idei evolutive noi: asemănarea dintre vestigiile foarte diferite şi aflate la mare distanţă unele de altele presupune o uniformitate necesară în momentul în care se elaborează instrumentele, pentru care *Homo erectus* trebuia să posede un anumit tip de gândire.

Ne aflăm, aşadar, în pragul apariţiei gândirii abstracte, o noutate care îşi face intrarea pe scena istoriei odată cu *Homo sapiens sapiens*. Evoluţia minţii, după unii autori, trece prin trei faze care îşi au corespondentul în evoluţia umană: în primul rând, tipul de gândire episodică, axat pe reacţia imediată la situaţie, în care se află *Homo habilis;* în al doilea rând, mimesis, în care există o comunicare de tip primitiv (în special gesturi sau anumite sunete) care permite transmiterea cunoştinţelor şi, astfel, o anumită pedagogie, iar fiinţele nu mai sunt izolate; şi, în sfârşit, mimesisul lui *Homo sapiens sapiens*, care se axează pe ideea ca atare, adesea fără o utilitate practică, dar cu o utilitate în viitor.

Gândirea abstractă se observă în multe aspecte: un tip de aşezări mai structurate şi o tehnologie a pietrei mai specializată, cu unelte noi şi cu tipare specifice. Acţiunea nu mai este imediată şi se planifică pe termen lung cu un comportament strategic care atestă existenţa unei idei de „viitor". Aceasta indică o cultură evoluată, marcată de norme de conduită, de prezenţa limbajului, fără de care nimic din toate acestea nu ar fi posibil. Astfel, omul lasă definitiv în urma sa hominidul, este capabil să vadă dincolo de orizontul lui temporal, să-şi transforme viaţa într-o traiectorie vitală şi mediul ambiant într-o societate adevărată.

În cadrul artei rupestre găsim manifestări fundamentale figurative în care sunt reprezentate principalele animale şi foarte rar şi persoane.

A apărut arta rupestră — *40 mii ani î.Hr.*

ARTA RUPESTRĂ
Expresia creatoare

Deşi primele manifestări ale artei par să aibă o vechime de peste 2 000 000 de ani, abia mult mai târziu, acum aproximativ 40 000 de ani, a avut loc o extraordinară explozie artistică, având drept rezultat opere de artă precum cele din peşterile de Chauvet, Lascaux sau Altamira. Fără un limbaj evoluat, această înflorire artistică nu ar fi fost posibilă. Arta primitivă, expresia omului lumii antice sub forma unei creaţii fără utilizare specială, este unul dintre cele mai importante succese ale preistoriei şi, în acelaşi timp, unul dintre cele mai surprinzătoare. Este importantă, deoarece arta rupestră apare pe neaşteptate, schimbând complet concepţia despre lume şi atestând în acelaşi timp evoluţia omului ca atare; şi surprinzătoare, pentru că şi până în zilele noastre au rămas multe semne de întrebare în legătură cu aceste opere de artă, mai ales în ceea ce priveşte gradul de perfecţiune şi semnificaţia acestora.

Picturile din Peşterile de la Altamira reprezintă unul dintre cele mai caracteristice exemple de artă din această epocă, fiind considerate drept Capela Sixtină a artei rupestre.

Creierul şi mintea lui *Homo sapiens* au elaborat coduri din ce în ce mai abstracte care au făcut posibile comportamente simbolice, artistice şi sociale. Arta rupestră dezvăluie o capacitate metaforică foarte avansată, fără îndoială legată de consolidarea creativităţii lingvistice, şi ambii factori, la rândul lor, sunt cauza creşterii exponenţiale pe care o cunoaşte cultura umană începând de atunci. Apariţia artei rupestre a fost un eveniment neaşteptat, care se remarca prin marea sa varietate, dar mai ales prin gradul înalt de sofisticare. Perfecţiunea şi realismul acestor mostre continuă să ne surprindă şi astăzi, când nu mai există nicio îndoială cu privire la autenticitatea originii sale primitive. Această explozie artistică bruscă (nu s-au găsit mostre anterioare) i-a făcut pe paleontologi să marcheze un nou salt evolutiv al omului primitiv, de astă dată centrat pe concepţia culturală. Pe scurt, este vorba despre o modificare în dezvoltarea mentală a omului, despre resetarea minţii care l-a determinat să caute expresia artistică, după ce găsise în el însuşi tehnica necesară în acest scop. Este un nou model de cultură umană şi, odată cu acesta, o restructurare a minţii.

Tehnicile utilizate în aceste reprezentări sunt pictura şi gravura, adesea combinate. Omul primitiv folosea coloranţi minerali, argilă, carbon, un amestec de materiale organice, pentru a obţine o fixare mai bună a picturilor, ceea ce le-a permis să ajungă până în zilele noastre.

Arta rupestră apare dintr-odată atât de perfecţionată, încă de la prima sa manifestare, după primele descoperiri efectuate în secolul al XIX-lea, încât au existat mulţi critici care au considerat că era vorba despre o înşelătorie.

LIBRIS We know books

Stăpânirea focului aduce cu sine progrese importante în cultura şi în evoluţia speciei umane, printre cele mai importante fiind gătitul alimentelor şi ceramica.

A început confecţionarea obiectelor din ceramică — *25 mii ani î.Hr.*

CERAMICA
Depozitarea alimentelor

Până la apariţia şi răspândirea producţiei de ceramică, omul primitiv îşi confecţiona uneltele şi armele în acelaşi mod cum făcuse de-a lungul întregii evoluţii umane de până atunci, adică lovind piatra sau osul de altă piatră, până obţinea piesa sau obiectul dorit. Odată cu apariţia tehnicii modelajului în argilă şi, prin perfecţionarea acesteia, a ceramicii, omul lumii antice şi-a însuşit o modalitate mai simplă de a crea obiecte, ceea ce presupune o trecere treptată de la uneltele de piatră la cele de ceramică, aşa cum se poate observa în diversele depozite existente.

Primele utilizări ale argilei se găsesc în Orientul Mijlociu, aproximativ în mileniul al zecelea înainte de era noastră. Aceste obiecte se găsesc întotdeauna în apropierea marilor cuptoare de bucătărie, alimentate mai mult cu bălegar şi paie decât cu lemn, destinate fierberii alimentelor. Această argilă, prelucrată într-o formă încă destul de rudimentară, este amestecată cu paie şi coji de ouă, pentru a forma cărămizi sub formă de chirpici.

Istoria ceramicii merge mână în mână cu istoria omului, fiind o reflectare fidelă a evoluţiei culturii unei societăţi.

Focul din aceste cuptoare este folosit pentru a transforma argila în ceramică. Este o părere larg răspândită în rândul oamenilor de ştiinţă că primele mostre de ceramică încă nu au fost aduse la lumină, iar descoperirile făcute au fost întotdeauna de înaltă calitate. Este foarte posibil ca, imediat ce a fost descoperită, noua tehnologie să fi evoluat rapid, datorită experimentării: descoperim imediat o încercare de reducere a porozităţii argilei, de a se ajunge la tehnici care permit o îmbunătăţire a calităţii materialului.

Independent de modul de confecţionare a ustensilelor, se poate constata o evoluţie remarcabilă în ornamentica acestora. De la ornamentul simplu iniţial, în formă de incizii executate cu degetul, se trece treptat la incizii executate cu instrumente şi de aici la modele obţinute prin presarea altor obiecte cum ar fi scoici, frunze, pietre etc. Şi culoarea obiectelor se va schimba, se experimentează negru, maro şi roşcat, ulterior diverse tonuri de crem şi gri. Evoluţia formei şi a decoraţiei acestor ustensile va ajunge să devină o trăsătură distinctivă a fiecărei culturi şi civilizaţii.

Domesticirea animalelor şi cultivarea plantelor sunt legate de clima de pe planetă, care acum 12 000 de ani a început să se încălzească şi să se stabilizeze, ceea ce a făcut posibilă apariţia lumii noastre.

A apărut agricultura — *10 mii ani î.Hr.*

DOMESTICIREA ANIMALELOR
Domeniul naturii

De-a lungul anilor s-a crezut că aşa-numita „revoluţie neolitică" a dus la dezvoltarea primelor sate şi că, la rândul său, inventarea acestui nou mod de viaţă sedentară a fost declanşatorul unei serii întregi de progrese, cum ar fi fabricarea ceramicii, metalurgia şi, după trecerea câtorva mii de ani, ar fi dat naştere primelor civilizaţii. Astăzi însă se ştie că sedentarismul a precedat cu mii de ani această revoluţie neolitică şi că omul şi-a părăsit modul de viaţă nomad devenind culegător şi vânător.

Astfel, stabilirea omului într-un loc fix, încheierea nomadismului, este un fenomen care precede agricultura şi creşterea animalelor şi este independent de acestea.

Ambele „tehnici de supravieţuire" vor apărea mai târziu şi nu vor reprezenta întotdeauna, aşa cum se crede, un avantaj competitiv pentru fiinţa umană, deoarece modul de viaţă al vânătorilor-culegători era, de fapt, destul de eficace: timpul dedicat vânătorii şi culegerii pentru a-şi asigura subzistenţa nu depăşea trei sau patru ore pe zi, în timp ce agricultura şi creşterea animalelor necesită o grijă şi o atenţie aproape constante faţă de plante şi de animale şi, în plus, regimul alimentar al vânătorului-culegător era mai bogat şi mai variat.

Necesitatea depozitării alimentelor neperisabile este unul dintre motivele care au dus la adoptarea sedentarismului.

Se pare că această schimbare a fost mai puţin legată de necesitatea de asigurare a subzistenţei şi a fost provocată mai mult de o modificare de mentalitate: în fiinţa umană s-a născut dorinţa de a domina regnul animal şi vegetal. Dar, dacă există anumite dubii cu privire la cauzele apariţiei domesticirii animalelor şi a cultivării plantelor, nu există dispute referitoare la moment şi la loc: plantele au început să fie cultivate pentru prima dată în semiluna fertilă din sud-estul Asiei (de la Canaan, prin Turcia, Mesopotamia şi Golful Persic) cu aproximativ 12 000 de ani în urmă, iar animalele au fost domesticite în aceeaşi regiune câteva mii de ani mai târziu, în general în următoarea ordine: capra, calul, oaia, porcul şi vaca (câinele fusese domesticit deja cu câteva mii de ani înainte de culegătorii-vânători).

Această trecere de la economia de vânătoare şi de culegere a plantelor sălbatice la aşezările cu sate stabile, cu animale şi plante de cultură, a fost un proces lung, care a durat 3 000 de ani. Această schimbare a modului de viaţă va aduce cu sine o serie de modificări importante în societăţi, cum ar fi coeziunea de grup, relaţia cu mediul natural şi un grad sporit de sofisticare şi complexitate socială, mai ales în ceea ce priveşte cunoştinţele, repartizarea sarcinilor. Satul va reprezenta culmea procesului de domesticire a naturii şi de sedentarizare a fiinţei umane.

LIBRIS We know books

După Mircea Eliade „Taurul și Marea Zeiță sunt elementele de legătură între toate religiile protoistorice din Europa, Africa și Asia".

Au apărut primele religii — *9,5 mii ani î.Hr.*

MAREA ZEIȚĂ
Apariția religiei

În cadrul evoluției genului uman, apariția religiei este un fenomen surprinzător de tardiv, legat de omul modern. Există și o anumită protoreligie animistă legată de adorarea spiritelor, mai ales de tip animal, și încă din perioada omului de Neanderthal se înregistrează, așa cum am spus, anumite forme de înhumare care atestă un anumit tip de ritual sau de credință într-o viață de dincolo.

Cu toate acestea, primele manifestări de religie în sensul strict al unei credințe într-o entitate abstractă în fața căreia credincioșii ridică brațele în poziție de adorare – ființa umană fiind situată jos, supusă în fața forței divine, situate sus – nu se dezvoltă decât acum 11 500 de ani, într-o perioadă imediat anterioară neoliticului dominat de culegători și de vânători, adică atunci când cultivarea pământului și sedentarismul începuseră să se manifeste, dar încă nu apăruseră agricultura și domesticirea animalelor. În acest context, adorarea principiului feminin, a

Din această pereche feminină și masculină, zeița-mamă și zeul-tată, vor lua naștere, practic, toate credințele religioase antice, influențând primele mitologii ale societăților antice. Vor fi urmate apoi de cultul Lunii și al Soarelui, ceva mai târziu, și de alte forme de adorație mai complexe, pe măsură ce omul a renunțat la nomadism și a devenit sedentar.

Marii Zeițe, ca simbol al fertilității va fi percepută ca o garanție a stabilității și a prosperității pentru unitatea familială. Această zeiță supremă începe să fie flancată chiar de la început de taur, principiul masculin, simbol al virilității care fecundează. Dorința de a domina regnul animal și vegetal leagă astfel revoluția religioasă de revoluția agricolă, prin cultivarea speciilor sălbatice de cereale, ceea ce duce la apariția sedentarismului și apoi la revoluția neolitică.

Odată cu dezvoltarea primelor civilizații mari din Mesopotamia, Egipt și India, simbolismul Marii Zeițe și al Taurului s-a propagat și a evoluat, adoptând forme diferite. Acest prim nucleu de idei religioase a fost urmat de inventarea „sacrificiului", care implică, pe de o parte, ideea de dar prin renunțare și abnegație, pe de altă parte, ideea de legătură sau corespondență între microcosmos și macrocosmos, între om și lumea cu care împărtășește aceleași ritmuri, pe care le poate observa, dar nu le poate înțelege, căci orice sacrificiu trebuia să îmbuneze puterea divină, adică să provoace o reacție benefică din partea divinității care dirija aceste ritmuri sau forțe misterioase. Următoarea adăugire la nucleul credințelor fundamentale după sacrificiu a fost aceea a „zeului din cer" (pornind de la observarea comportamentului Soarelui și Lunii, moartea și renașterea lor) și a „vieții de după moarte", legată de ideea anterioară: observând lumea care îl înconjura (fazele lunii, ritmul anotimpurilor), omul primitiv a descoperit multe semne care îi confirmau existența acestei alte vieți, a morții și a renașterii. La rândul său, ideea existenței altei vieți a adus cu sine ideea că ar mai putea exista ceva după moarte și după descompunerea trupului, ceea ce a dus la apariția ideii de „suflet".

Necesitatea de a se trece de la piatră sau os, ca principale materii prime pentru confecționarea uneltelor, la metal se explică, în principal, prin rezistența mai mare a acestuia.

Au fost turnate primele unelte de bronz — *8 mii ani î.Hr.*

METALURGIA
Uneltele de metal

Apusul epocii de piatră a fost marcat de un nou material folosit ca materie primă, care va fi foarte mult timp metalul. Cuprul a fost unul dintre primele minereuri prelucrate de om, de peste 9 000 de ani, căci se găsește în stare aproape pură în natură și a fost utilizat încă de la sfârșitul neoliticului (la fel ca și aurul și argintul); la început era prelucrat prin batere până se subția ca o lamă. Cu toate acestea, epoca metalelor începe odată cu primele dovezi ale topirii lor, care datează din mileniul al VI-lea î.Hr. (din Anatolia, munții Zagros). Originea topirii metalelor este legată de prelucrarea ceramicii (utilizarea focului în scopul obținerii unor piese mai rezistente și perfecționate datează dintr-o epocă anterioară) și mai ales de descoperirea unor metale în argila de pe malul râurilor.

Bronzul a înlocuit cuprul, mult mai abundent și mai ușor de obținut, dar mai puțin rezistent și maleabil. De fapt, epoca bronzului este epoca aliajelor, căci bronzul nu este un metal care se găsește în

În timp ce în Europa scrisul s-a dezvoltat în mileniul I î.Hr., în Mespotamia și Egipt metalurgia coincide cu dezvoltarea scrisului și de aceea epoca metalelor este pe deplin „istorică".

formă naturală, ci se obține prin topirea cuprului împreună cu alt material. Astfel, în bronz se putea găsi plumb, cositor, fier și arsenic, în încercarea de a se obține un material mai maleabil și mai rezistent. Bronzul va schimba economia lumii antice: primele centre primitive de populație din apropierea filoanelor sau zăcămintelor de cositor (materialul principal pentru obținerea aliajului de bronz) vor fi primele care vor crește semnificativ. Odată cu bronzul apare și spada, care, împreună cu domesticirea calului și răspândirea folosirii roții, contribuie la declanșarea primelor războaie.

Cât despre fier, deși este al patrulea element ca abundență în scoarța terestră, utilizarea lui a început cu 7 000 de ani mai târziu decât a cuprului și cu 2 500 de ani după cea a bronzului. În lumea antică se cunoștea fierul, dar nu era fier obținut prin procedee metalurgice, ci „fier meteoritic", adică provenit din meteoriți, și tocmai de aceea un articol de lux foarte rar, de zece ori mai valoros decât aurul și de patruzeci de ori decât argintul. În mileniul al II-lea î.Hr., hitiții au descoperit procedeul de prelucrare a fierului. Când acest popor a dispărut, și meșteșugarii lor s-au răspândit în lume, producția acestui metal apreciat a crescut considerabil în întreaga lume cunoscută.

